

2008-ci il üçün Azərbaycan Respublikasının TƏDİYƏ BALANSI

Ölkə iqtisadiyyatının vacib makroiqtisadi göstəricilər sistemindən biri olan xarici sektor haqqında adekvat statistik informasiya bankının yaradılması və cari vəziyyətinin təhlili Milli Bankın fəaliyyətinin mühüm istiqamətlərindən biridir. 2008-ci ilin yekunları üzrə bu vacib sektorun ölkənin başqa dövlətlər və beynəlxalq maliyyə institutları ilə iqtisadi əlaqələrinin vəziyyəti aşağıdakı istiqamətlərdə təhlil olunmuşdur.

Əsas tendensiyalar

2008-ci ildə tədiyə balansının ümumi saldosu müsbət 12.0 mlrd. \$ olmuş və ötən illə müqayisədə 4.2 dəfə artmışdır.

Tədiyə balansının cari əməliyyatlar hesabında son illər müşahidə olunan profisit ötən illə müqayisədə 1.8 dəfə artaraq 16.5 mlrd. \$ təşkil etmişdir.

Xarici ticarət balansının müsbət saldosu keçən illə müqayisədə 1.5 dəfə artmışdır. Bu da kapitalın və maliyyənin hərəkəti hesabında yaranmış mənfi saldonu maliyyələşdirərək tədiyə balansının ümumi müsbət saldosunu şərtləndirmişdir.

Tədiyə balansının sektoral təhlili göstərir ki, əvvəlki illərdə olduğu kimi 2008-ci ildə də xarici iqtisadi əməliyyatlar *neft-qaz sektoru* üzrə müsbət saldoya, qeyri-neft sektoru üzrə isə mənfi saldoya malik olmuşdur.

Neft-qaz sektoru üzrə ümumi daxilolmalar əsasən neftin ixracı və bu sektora cəlb edilən xarici kapitalın hesabına formalaşır. Bu sektor üzrə ödənişlər isə mənfəətin və investisiyaların repatriasiyasını, mexanizm və digər texnoloji avadanlıqların, xidmətlərin idxalının maliyyələşdirilməsinə sərf olunan vəsaitləri əks etdirir.

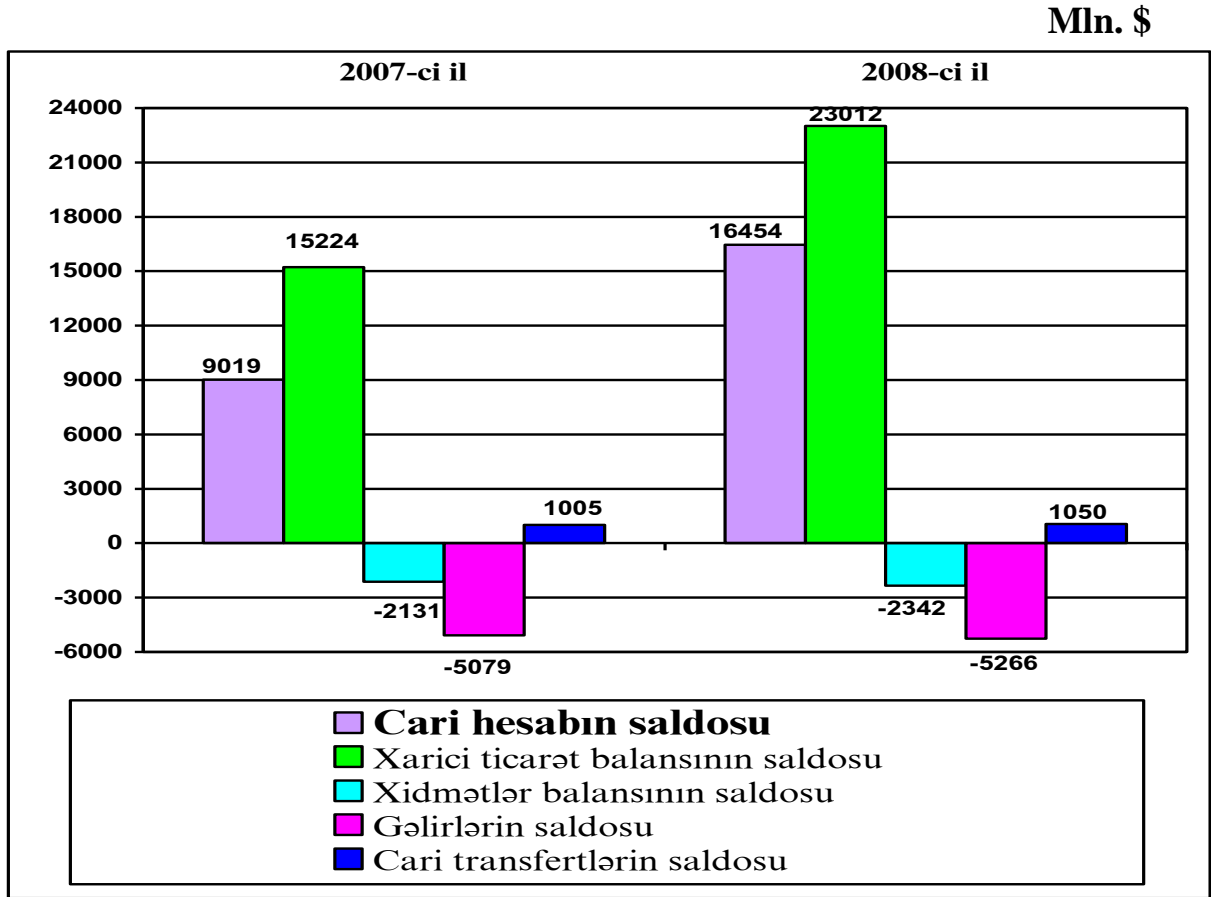
Neft-qaz sektoru üzrə yaranmış ümumi müsbət saldo iqtisadiyyatın digər sektorlarının xarici valyutaya tələbatının maliyyələşməsinə və ölkənin valyuta ehtiyatlarının artmasını təmin etmişdir.

Tədiyə balansının əsas göstəriciləri

	2007-ci il		2008-ci il	
	Mln. \$	ÜDM-də, %-lə	Mln. \$	ÜDM-də, %-lə
<i>I.Cari əməliyyatlar hesabının saldosu</i>	9018.9	28.8	16453.5	35.6
Xarici ticarət balansı	15224.3	48.6	23011.7	49.7
Xidmətlər balansı	-2131.0	-6.8	-2342.6	-5.1
Gəlirlər balansı	-5079.4	-16.2	-5266.0	-11.4
-İnvestisiya gəlirlərinin repatriasiyası	-4920.8	-15.7	-5346.9	-11.6
Cari transfertlər balansı	1005.0	3.2	1050.4	2.3
<i>II.Kapitalın və maliyyənin hərəkəti hesabının saldosu</i>	-6120.8	-19.6	-4403.6	-9.5
Birbaşa investisiyalar	-5102.7	-16.3	-545.0	-1.2
- Azərbaycanca cəlb olunmuş	4291.1	13.7	3982.4	8.6
- Xaricə yönəldilmiş	-285.6	-0.9	-555.6	-1.2
- İnvestisiyaların repatriasiyası	-9108.2	-29.1	-3971.8	-8.6
Neft bonusu	68.2	0.2	3.5	-
Kreditlər və digər investisiyalar	-1086.3	-3.5	-3862.1	-8.3
<i>III.Tədiyə balansının ümumi saldosu</i>	2898.1	9.2	12049.9	26.1

Cari əməliyyatlar hesabı

2008-ci ildə cari əməliyyatlar hesabında 16.5 mlrd. \$ məbləğində profit yaranmışdır.

Müqayisə üçün bu göstərici 2007-ci ilin göstəricisindən 7.4 mlrd. \$ çoxdur. Bu, əsasən xam neftin ixracının 2.0 mln. ton artması və onun 1 barrelinin orta qiymətinin müqayisə olunan dövrlər üçün 72.9 \$-dan 96.5 \$-a qədər yüksəlməsi ilə izah olunur. Nəticədə, ölkədən ixrac olunmuş xam neftin ümumi dəyəri 1.4 dəfə artaraq 26.3 mlrd. \$-a çatmışdır. Bu işə öz növbəsində xarici ticarət balansının müsbət saldosunun da 1.5 dəfə yüksəlməsini şərtləndirmişdir.

Xarici ticarət balansı

Xarici ticarət dövriyyəsi 39.7% artaraq 38.2 mlrd. \$ təşkil etmişdir. *Xarici ticarət balansı 23.0 mlrd. \$ məbləğində müsbət saldo ilə nəticələnmişdir.*

2008-ci ildə Azərbaycanın dünyanın 140 dövləti ilə ticarət əlaqələri olmuşdur. Xarici ticarətin 10.0%-i MDB üzvü olan dövlətlərin, 90.0%-i isə digər xarici dövlətlərin payına düşür. Dövlətimizin İtaliya, ABŞ, İsrail, Türkiyə, Rusiya, Hindistan, Fransa, Birləşmiş Krallıq, İspaniya və Niderland ilə daha intensiv ticarət əlaqələri olmuşdur. Bütövlükdə, ölkənin idxal-ixrac əməliyyatlarının 72.3%-i adı çəkilən əsas tərəf müqabilləri olan 10 dövlət ilə aparılmışdır.

2008-ci ildə xarici ticarət üzrə əsas tərəf müqabilləri

(Mln. \$)

	Əmtəə dövriyyəsi	İxrac	İdxal	Saldo
<i>İtaliya</i>	11719	11529	190	+11339
<i>ABŞ</i>	3871	3599	272	+3327
<i>İsrail</i>	2303	2223	80	+2143
<i>Türkiyə</i>	1958	1057	901	+156
<i>Rusiya Federasiyası</i>	1877	607	1270	-663
<i>Hindistan</i>	1559	1449	110	+1339
<i>Fransa</i>	1534	1400	134	+1266
<i>Birləşmiş Krallıq</i>	957	568	388	+180
<i>İspaniya</i>	926	898	28	+870
<i>Niderland</i>	896	817	80	+737
<i>Başqaları</i>	10561	6439	4122	+2317
Cəmi	38161	30586	7575	+23011
<i>O cümlədən:</i>				
MDB dövlətləri	3818	1682	2136	-454
Digər dövlətlər	34343	28904	5439	+23465

Əmtəə ixracı. 2008-ci ildə əmtəə ixracı 2007-ci ilə nisbətən 1.4 dəfə artaraq 30.6 mlrd. \$ olmuşdur.

İxrac olunmuş malların strukturunda neft məhsullarının payı 93.1% təşkil etmişdir.

Xarici dövlətlərə 28.5 mlrd. \$ neft məhsulları ixrac olunmuşdur ki, bu da 2007-ci ilin göstəricisindən 1.4 dəfə çoxdur. İxrac olunmuş bütün neft məhsullarının 2.2 mlrd. \$ neft emalı məhsullarının, 26.3 mlrd. \$ isə xam neftin ixracının payına düşür.

İxrac olunmuş xam neftin 24.2 mlrd. \$ Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti (ABƏŞ) tərəfindən hasil olunmuş neftin ümumi dəyəridir. Bunun da 14.7 mlrd. \$ Azərbaycanın payına düşən, 9.5 mlrd. \$ isə “*Əsrin müqaviləsi*” ilə bağlı konsorsiumun xarici səhmdarlarının payına düşən neftin dəyəridir. İxrac olunmuş ümumi xam neftin 2.1 mlrd. \$ isə digər müəssisələr tərəfindən xaricə göndərilmişdir ki, bunun da 1.3 mlrd. \$ Şahdəniz yatağından hasil edilmiş kondensatın, 0.8 mlrd. \$ isə ARDNŞ-nin payına düşür.

İxracın strukturu

	2007-ci il		2008-ci il	
	Məbləğ, mln.\$	Xüsusi çəkisi, %-lə	Məbləğ, mln.\$	Xüsusi çəkisi, %-lə
İxrac - cəmi	21269.3	100.0	30586.4	100.0
<i>o cümlədən:</i>				
1.Yanacaq-xammal məhsulları	20429.6	96.0	29098.9	95.1
- neft məhsulları	20039.4	94.2	28468.6	93.1
- digər xammal	390.2	1.8	630.3	2.0
2.Maşın və avadanlıq	207.1	1.0	203.5	0.7
3.İstehlak malları	556.1	2.6	581.2	1.9
4.Digər mallar	76.5	0.4	702.8	2.3
- təbii qaz	65.7	0.3	674.4	2.2

2008-ci il ərzində ölkənin **qeyri neft-qaz** ixracının payına düşən malların ümumi dəyəri 33.7% artaraq 1443.4 mln. \$-a çatmışdır. Bu artım əsasən kimya məhsullarının, əlvan və qara metalların ixracının artımı hesabına olmuşdur.

Əmtəə idxalı. 2008-ci ildə istehlak mallarının idxalının ümumi dəyəri keçən ilə nisbətən 19.1% artmışdır. Bu artımın 211.5 mln. \$ ərzaq məhsullarının payına düşdüyü halda, 190.0 mln. \$ çoxu yalnız minik avtomobillərinin idxalı ilə bağlıdır.

İdxalın strukturu

	2007-ci il		2008-ci il	
	Məbləğ, mln.\$	Xüsusi çəkisi, %-lə	Məbləğ, mln.\$	Xüsusi çəkisi, %-lə
İdxal-cəmi	6045.0	100.0	7574.7	100.0
cümlədən:				
1.İstehlak malları	2535.6	41.9	3020.3	39.9
- ərzaq məhsulları	831.3	13.7	1042.8	13.8
- digərləri	1704.3	28.2	1977.5	26.1
2.İnvestisiya yönümlü mallar	1063.6	17.6	912.8	12.0
- beynəlxalq neft-qaz konsorsiumları	872.0	14.4	717.7	9.5
- digərləri	191.6	3.2	195.1	2.5
3. Digər mallar	2445.8	40.5	3641.6	48.1

Fiziki şəxslər tərəfindən *idxalı* (1214.9 mln. \$) və humanitar malları (30.9 mln. \$) da nəzərə almaqla 2008-ci il ərzində ölkəmizə 3020.3 mln. \$ məbləğində istehlak malları gətirilmişdir. Bunun da 34.5%-i ərzaq məhsullarının payına düşür.

İdxalın strukturunda xarici investisiyalar hesabına gətirilmiş maşın-avadanlıqların və malların xüsusi çəkisi 12.0% təşkil edərək 912.8 mln. \$ olmuşdur. Bunun 78.6%-ni beynəlxalq neft-qaz kontraktları çərçivəsində istifadə olunmuş investisiyalar hesabına idxal edilmiş mallar təşkil edir. Bundan başqa ölkəyə ümumi məbləği 3641.6 mln. \$ olan istehsal təyinatlı maşın-avadanlıq, kimya, qara və əlvan metal məhsulları da gətirilmişdir.

Xidmətlər balansı

2008-ci ildə xarici dövlətlərlə Azərbaycanın iqtisadi əlaqələrində qarşılıqlı xidmətlər əsas yerlərdən birini tutmuşdur və bu xidmətlərin ümumi həcmi 5436.4 mln. \$ təşkil etmişdir. Bunun 3889.5 mln. \$ qeyri-rezidentlər tərəfindən Azərbaycanın rezidentlərinə, 1546.9 mln. \$ isə Azərbaycan rezidentlərinin xarici ölkələrin rezidentlərinə göstərdiyi xidmətlərdir. Beləliklə, xidmətlər balansının saldosu mənfi 2342.5 mln. \$ olmuşdur.

Qarşılıqlı xidmətlər dövriyyəsinin 27.2%-i nəqliyyat xidmətləri üzrə aparılan əməliyyatların payına düşür. Ümumi dəyəri 1476.4 mln. \$ bərabər olan nəqliyyat xidmətlərinin 46.2%-i Azərbaycan rezidentlərinin xarici dövlətlərin nəqliyyat sistemlərindən istifadə etmələri ilə əlaqədardır.

Öz növbəsində Azərbaycanın rezidentlərinin göstərdiyi nəqliyyat xidmətlərinin ümumi dəyəri 31.3% artaraq 793.9 mln. \$ olmuşdur. Bu vəsaitin böyük hissəsi TRASEKA layihəsi çərçivəsində ölkə ərazisi vasitəsilə Orta Asiya ölkələri ilə Avropa ölkələri arasında tranzit yükdaşımalarının intensivləşməsi nəticəsində əldə edilmişdir.

2008-ci il ərzində xarici ölkə vətəndaşlarına turizmlə bağlı göstərilən xidmətlərin dəyəri 190.2 mln. \$ məbləğində qiymətləndirilmişdir. Bunun 39.0%-i qeyri-rezidentlərin Azərbaycana işgüzar səfərləri ilə bağlıdır. Bu səfərlərlə bağlı xarici iş adamlarına göstərilən xidmətlərin dəyəri keçən illə müqayisədə 15.1 mln. \$ artaraq 74.2 mln. \$ çatmışdır.

Öz növbəsində xarici ölkələr tərəfindən Azərbaycan rezidentlərinə turizmlə bağlı göstərilən xidmətlərin dəyəri 31.0% artaraq 341.1 mln. \$ məbləğində olmuşdur. Bunun 92.1%-i Azərbaycan vətəndaşlarının şəxsi səfərləri ilə bağlı xarici ölkələrdə olarkən sərf etdikləri xərclərinin (məlik idxal istisna olmaqla) payına düşür.

Ümumiyyətlə, qarşılıqlı xidmətlərin ölkənin xarici dövlətlər ilə əmtəə və xidmətlər üzrə ümumi idxal-ixrac dövriyyəsində xüsusi çəkisi 12.5% təşkil etmişdir.

Gəlirlər

Gəlirlər üzrə daxilolmaların və ödənişlərin ümumi dövriyyəsi 6.4 mlrd. \$-ı ötmüşdür. Bunun 90.8%-ni (5.9 mlrd. \$) Azərbaycandan ödənişlər təşkil edir. Bu məbləğin isə əsas hissəsini (5.0 mlrd. \$) Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətinin xarici investorlarının payına düşən gəlirlərinin repatriasiyası (xam neft şəklində), qeyri-rezidentlərə ödənilmiş əmək haqları (168.3 mln. \$) və xarici kreditlərdən istifadəyə görə ödənilən faizlər (280.5 mln. \$) təşkil edir.

Gəlirlərlə bağlı ölkəyə daxil olmuş vəsait 2007-ci ilin göstəricisinə nisbətən 81.5% artaraq 595.1 mln. \$ olmuşdur. Bunun isə əsas hissəsini (283.9 mln. \$) Dövlət Neft Fondunun vəsaitlərinə, (163.4 mln. \$) Milli Bankın sərəncamında olan xarici valyuta ehtiyatlarına və (26.2 mln. \$) bankların xaricdə yerləşdirilmiş aktivlərinə hesablanmış faizlər üzrə gəlirlər təşkil edir.

Cari transfertlər

Cari transfertlər üzrə xarici ölkələrlə aparılan əməliyyatların ümumi dəyəri 1949.8 mln. \$ məbləğində qiymətləndirilmişdir. Bu məbləğin 76.9%-ni ölkəyə daxilolmalar təşkil edir. Belə ki, xarici ölkələrdən daxil olan pul baratlarının, humanitar malların, texniki və digər yardımların ümumi dəyəri 2007-ci ilə nisbətən 186.7 mln. \$ artaraq 1500.1 mln. \$-a çatmışdır.

Bu daxilolmaların 94.4%-ni xarici ölkələrdən fiziki şəxslərə köçürülən pul baratları, 2.1%-ni ölkəyə gətirilən humanitar idxal mallarının dəyəri, 3.5%-ni isə digər daxilolmalar təşkil edir.

Bütövlükdə, cari transfertlər üzrə əməliyyatların müsbət saldosu 2007-ci ilə nisbətən 4.5% artaraq 1050.4 mln. \$ təşkil etmişdir.

Kapitalın və maliyyənin hərəkəti

2008-ci ildə xaricdən cəlb olunmuş kapitalın ümumi həcmi 7.6 mlrd. \$ təşkil edərək əvvəlki ilin göstəricisindən 9.7% çox olmuşdur. Bu göstəricinin artımı əsasən dövlət təminatı olmayan xarici kreditlərin və qeyri-neft sektoruna birbaşa investisiyaların cəlb olunması ilə bağlıdır.

Cəlb olunmuş xarici kapitalın strukturu

	2007-ci il		2008-ci il		2008-ci il 2007-ci ilə nisbətən, %-lə
	Mln. \$-la	Xüsusi çə- kisi, %-lə	Mln. \$-la	Xüsusi çə- kisi, %-lə	
Birbaşa investisiyalar	4526.0	65.6	3982.6	52.6	88.0
- neft-qaz sektoru	4086.1	59.2	3339.8	44.1	81.7
- digər sektorlar	439.9	6.4	642.8	8.5	146.1
Kreditlər və digər investisiyalar	2305.9	33.4	3583.5	47.3	155.4
- dövlət təminatlı kreditlər	441.3	6.4	698.7	9.2	158.3
- dövlət təminatı olmayan kreditlər	1435.3	20.8	2344.6	31.0	163.4
- neft-qaz sektoru	460.4	6.7	690.1	9.1	149.9
- banklar	842.7	12.2	1278.5	16.9	151.7
- digərləri	132.2	1.9	376.0	5.0	284.4
- digər investisiyalar	429.3	6.2	540.2	7.1	125.8
Neft bonusu	68.2	1.0	3.5	0.1	5.1
C Ə M İ	6900.1	100.0	7569.6	100.0	109.7

Birbaşa investisiyalar

Birbaşa investisiyalar formasında xaricdən cəlb olunmuş sərmayələrin ümumi məbləği 4.0 mlrd. \$ yaxın olmuşdur. Bu investisiyaların strukturunda neft-qaz sektorunun xüsusi çəkisi 83.9% təşkil etmişdir. Bu sərmayələr iri neft-qaz layihələrinin, əsasən BİPİ Eksploreyşn (Şah Dəniz) Ltd. layihəsi və Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətinin Azəri-Çıraq-Günəşli yatağında görülən işlərin maliyyələşdirilməsi ilə əlaqədar ölkə iqtisadiyyatında istifadə olunmuşdur.

Qeyri-neft sektoruna isə cəlb olunmuş birbaşa investisiyaların ümumi məbləği keçən ilə nisbətən 1.5 dəfə artaraq 642.8 mln. \$ olmuşdur. Bu da ölkəyə cəlb olunmuş birbaşa xarici investisiyaların ümumi həcmnin 16.1%-ni təşkil etmişdir.

Birbaşa investisiyalar üzrə xaricə yönəldilmiş və repatriasiya olunmuş sərmayələrin ümumi məbləği 53.0% az olaraq 4.0 mlrd. \$ təşkil etmişdir. Bu azalmanın səbəbi “Əsrin müqaviləsi” çərçivəsində ABƏŞ-in fəaliyyəti ilə bağlı əvvəlki dövrlərdə ölkə iqtisadiyyatında istifadə olunmuş birbaşa investisiyalar üzrə kapitalın repatriasiyasının azalması ilə bağlıdır. Belə ki, 2007-ci ildə neft-qaz sektoru üzrə repatriasiya olunmuş investisiyaların həcmi 9.1 mlrd. \$ məbləğində olduğu halda, 2008-ci ildə bu göstərici 2.3 dəfə azalaraq cəmi 3.9 mlrd. \$ təşkil etmişdir.

Kreditlər və digər investisiyalar

2008-ci ilin yekunları üzrə tədiyə balansında əks etdirilmiş kredit və digər investisiyaların ümumi məbləği 3583.5 mln. \$ təşkil etmişdir və bu keçən ilin göstəricisindən 1.6 dəfə çoxdur. Bu məbləğin yalnız 19.5%-i (698.7 mln. \$) birbaşa dövlət və dövlət təminatı əsasında cəlb olunmuş kreditlərdir (beynəlxalq maliyyə və digər təşkilatlar tərəfindən ayrılmış kreditlər). Yerdə qalan 2344.6 mln. \$ vəsait isə dövlət təminatı olmayan kreditlərdir ki, bunun da 683.1 mln. \$ ARDNŞ tərəfindən cəlb

olunmuşdur. Bu vəsait əsasən ARDNŞ-in Gürcüstan və Türkiyədəki enerji resursları layihələrinin maliyyələşdirilməsinə yönəldilmişdir.

Dövlət təminatı olmayan digər kreditlərin 1661.5 mln. \$ isə əsasən banklar (1278.5 mln. \$), digər müəssisələr və firmalar tərəfindən cəlb olunmuşdur. Bu da öz növbəsində əvvəlki ilin göstəricisindən 1.7 dəfə çoxdur.

Strateji valyuta ehtiyatları

Hesabat dövründə ölkənin strateji valyuta ehtiyatları 2.5 dəfə artaraq 2009-cu il 01 yanvar tarixinə 18555.4 mln. \$ həcmində olmuşdur. Bunun 11219.2 mln. \$-ı Dövlət Neft Fondunun aktivlərindən, 869.0 mln. \$-ı hökumətin depozitlərindən, 6467.2 mln. \$-ı isə Milli Bankın məcmu beynəlxalq aktivlərindən ibarətdir.

Milli Bankın payına düşən ehtiyatların 6137.0 mln. \$-ı bankın sərəncamında olan rəsmi valyuta ehtiyatlarından ibarətdir.